

Szabó Kálmán Attila

Gárdonyi Géza pedagógiai nézetei

Gárdonyi Gézáról mindenekelőtt hallhatatlan műve, a magyar irodalom mindmáig legnépszerűbb regénye (2005, *A nagy könyv*) az *Egri csillagok* jut eszünkbe, a fekete, kipödört bajuszos, hosszúszerű tajtékpipás, a nagyvilágtól félrevonult, titokzatos „egri remete” a „láthatatlan ember” képe elevenedik meg bennünk. Ha azonban alaposabban áttekintjük életpályáját és munkásságát, rádöbbenünk arra, hogy mennyire sematizált ez a kép, és irodalmunk egyik legsokegyoldalúbb, legaktívabb személyiségével állunk szemben. Ezért úgy véljük, hogy születésének 150. évfordulójára emlékezve, mielőtt pedagógiai nézeteinek ismertetésére térnénk, röviden be kell mutatnunk az egész embert.

A családi háttér

1863. augusztus 3.-án született Gárdonyi-Agárdpusztán, ahol Ziegler Géza néven írták be a születési anyakönyvbe. Felmerül a kérdés, hogy milyen családi háttér, milyen élmények, tapasztalatok, nevelői hatások szolgáltak alapul arra, hogy ily magasságba emelkedjen.

Eredeti családi nevről – Ziegler – könnyen következtethetünk arra, hogy apai ági ősei nem lehettek tősgyökeres magyarok.

Apja Ziegler Sándor Mihály szászországi származású, evangélikus felekezettű, Sopron környéki vasművesek leszármazottja. A vasiparban zseniális találmányok fűződtek a nevéhez. A Bécsben működtetett Ziegler-gyárban például először állítottak elő acél ekevasat, amellyel jelentős mértékben hozzájárult a szántás korszerűsítéséhez. 1848-ban otthagyta Bécsset és feladva anyagi biztonságát, saját pénzén felszerelt, Pesten, később Nagyváradon, majd Aradon működő fegyvergyár igazgatójaként vett részt a szabadságharcban, elnyerve Kosuth megbecsülését és Petőfi barátságát. A szabadságharc leverése után haditörvényszék elé állították, de bécsi kapcsolatai révén megmenekült. Alibikeltés céljából visszaköltözött Bécsbe, majd az 1850-es évek elején visszatérve Magyarországra elszegényedve, álruhában bujkált.

Anyja, Nagy Terézia parasztsorsba süllyedt római katolikus kurtanemes leszármazottja volt, aki hét gyermeket szült, közülük azonban csak hárman érték meg a felnőttkort, Géza és két öccse. Géza szemléletére erős hatást gyakorolt édesapja hazafias 48-as tevékenysége, radikalizmusa, Habsburg-ellenessége.

Tanulóévei – dióhéjban

Ziegler Géza az 1874–75-ös tanévben a sárospataki Református Kollégium diákja volt, de gyenge tanulmányai miatt kimaradt. Az érettségit 1878-ban tette le Budapesten, a Kálvin téri Református Gimnáziumban. Az itteni diákévekre, mint élete legboldogabb időszakára emlékezett vissza. Itt szerezte első maradandó irodalmi élményeit is.

1878–1881 között az egri Érseki Római Katolikus Fitanítóképzőben folytatta tanulmányait. Mint szegény sorsú család sarja, ösztöndíjas. Nem voltak tanítói ambíciói, hiányzott belőle az elhivatottság érzése, magyar nyelvből egy ízben Répássy János professzor meg is buktatta a következő szavak kíséretében: „Fiam, tebelőled sose lesz nagyember, de a kenyeredet azért meg tudod keresni.” A professzor – tanítványa irodalmi csillagzatának felemelkedésekor – élete legnagyobb gyalázatának nevezte korábbi szavait. Ezek nehéz, nyomorúságos évek voltak, de itt tovább erősödik az irodalom iránti érdeklődése, ezekhez kötődnek írói szárnybontogatásai: az irodalombarát egri képezdék önképző körének alelnöke; az általa szerkesztett diák élclapokban (*Drukk, Frici, Füllentő*) jelentek meg első írásai – álnéven.

Tanítói pályája

Pedagógiai nézeteivel később foglalkozunk, ezért az alábbiakban csak tanítói pályájának állomásait követjük.

Mindössze négyéves tanítói pályáját 1881 szeptemberében a Somogy megyei Karádon kezdte, ahol teljesítette egyéves tanítói gyakorlatát (segédtanító). *Köponyeg* címen itt is lapot indított. A próbaév sikeres abszolválása után 1882 májusában átvehette az „Elégéségesen képesített” minősítéssel kiadott népiskolai tanítói oklevelet. Ezt követően két évig a devecseri (Veszprém megye) elemi iskola segédtanítója, 1884-ben egy fél évig (január–június) Sárváron (Vas megye) osztálytanító, végül az 1884–85-ös tanévben Dobrony (Veszprém megye) római katolikus iskolájának választott kántortanítója.

Amint a fentiekből is láthatjuk, tanítói pályája eléggé hányatott volt és anyagi szempontból sem hozott gyarapodást, mégis megszerette az oktató-nevelő munkát. Bizonyára kisiskolás kori kellemetlen emlékei serkentették arra, hogy a korabeli merev, unalmas módszerek helyett újításokat vezessen be az olvasás-írás tanításában: a gyermekek életkori sajátosságainak megfelelő, játékos módszerrel tanította a betűvetést. Az iskolai munkája mellett mindvégig publikált

a különböző megyei és fővárosi lapokban (elbeszélések, versek, satirikus írások), így érdeklődése egyre jobban a zsurnalisztika felé fordult, amelytől anyagi helyzetének a jóra fordulását is remélte.

1885 februárjától a pécsi *Dunántúl* külső munkatársa lett, majd ugyanazon év őszén lemondott a kántortanítói állásáról, házasságot kötött Csányi Máriával, és ettől kezdve újságírásból tartotta fenn családját. A későbbiekben négy gyermekük született: Sándor, Gizella, József és Géza. Közben rövid ideig a Budai Központi Tanítóképzőnek, a híres Paedagogiumnak volt magyar-történelem szakos hallgatója, de konfliktusba került magyar nyelv és irodalom professzorával, és ezért ott kellett hagynia az intézetet. Kuriózusként megemlítjük, hogy az intézet élén ekkor az a Gyertyánffy István állt, aki 1870–73 között a székelykeresztúri Állami Tanítóképzőnek volt az (első) igazgatója.

Az újságíró

Felsorolni is nehéz, hogy hány fővárosi és vidéki lapnak volt külső, belső vagy éppen főmunkatársa, ezért a teljesség igénye nélkül, csak a legfontosabbakat említjük meg: *Budapesti Néplap*, *Pesti Hírlap*, *Ország-Világ*, *Néptanítók Lapja*, *Tanítóbarát*, *Magyar Sakklap* (aktív sakkozó volt!), *Győri Hírlap*, *Szegedi Híradó*, *Szegedi Napló*, *Pápai Lapok*, *Vasmegyei Lapok*, *Veszprém és Vidéke*, *Dunántúl*, *Néplap*, *Szabad Szó*, *Új Idők*, *Jövendő*, *A Hét*, *Egyetértés*, *Függetlenség*. A felsoroltakon kívül több, akkor divatos élclapnak volt munkatársa (*Garabonciás Diák*, *Szegedi Paprika*, *Hüvelyk Matyi*), és gyermekekről szóló történeteket, meséket küldött az *Én Újságom* és a *Mátyás Deák* számára.

Újságírói tevékenysége során számos álnevet használt, így pl. Göre Gábor, Black William dr., Don Vigole, Figurás Feri, Garabonciás Diák, Ista Pista, Paprika János, Répa Mátyás, Somogyi lantos.

Tevékenysége nem korlátozódott csupán az újságírásra. 1894-ben – egy éven át – a Feszty Árpád Körkép-vállalatnak titkáraként a Körképet népszerűsítő írásokat publikált. Bejáratos volt a budapesti Jókai–Feszty-szalomba. Maga is próbálkozott festéssel, grafikával és gyakran fényképezett. 1895-ben körkép-vállalatot alapított Dante Alighieri *Isteni színjátékából* a Pokol Körkép megtervezésére és vázlatának megfestésére, s bár a Városligetben kiállított kép csúfosan megbukott, tervbe vette egy Petőfi-körkép megfestését, és országos gyűjtést kezdeményezett Petőfi elstének feltételezett helyén – Segesvár és Fehéregyháza között – felállítandó emlékmű emelésére.

1896-ban a pápai Állami Tanítóképzőben magyar–történelem szakos tanári állást ajánlottak fel neki, de nem fogadta el.

Külön említést érdemel, hogy szépen tudott hegedülni, kapcsolatba került Dankó Pistával, csodálta művészetét, rajongott nótáiért, sőt ő is írt számára nótaszövegeket (Pl. *Annuska lelkem, Írom a levelem, Sűrű sötét erdő*). A világhírű cigányprímás is elismerően szólt Gárdonyi hegedűjátékáról, akinek a fejében még az is megfordult – bizonyára Dankó Pista példájának hatására –, hogy ki-vándorol Amerikába, és ott hegedűművészként válik gazdag emberré.

Az „egri remete”

Többszöri lakhelyváltoztatás és ötévi budapesti tartózkodás után 1897-ben, menekülve az elanyagiasodó, számára mind jobban idegenné váló fővárosból – Bródi Sándor biztatására – a rossz emlékű diákévei városába, Egerbe költözött, ahol telkes házat vásárolt, és kialakítva az általa óhajtott életformát, az irodalomnak élt.

Az „egri remete”, a „láthatatlan ember” nevek –, amelyek bizonyára újságíróktól származnak – azért ragadtak rá, mert elzárkózott a váratlan látogatóktól, a riportot kérő, tolakodó újságíróktól és társasági életben nem vett részt. A köztudattal ellentétben azonban nem élt sem remete, sem aszketikus életet, és nem volt megközelíthetetlen ember sem. Írótársait, barátait szívesen fogadta, időnként leutazott Budapestre tájékozódni az irodalmi körökben, vagy bábáskodni darabjai színpadra állításánál. Gyakran járt külföldön, hogy anyagot gyűjtson történelmi tárgyú műveihez: Konstantinápoly (*Egri csillagok*), Franciaországban a catalaunumi csatateret vette szemügyre (*A láthatatlan ember*), járt Olaszországban, Bajorországban, körutat tett Erdélyben (Kolozsvárott a New York hotelben szállt meg – álnéven).

Tagja volt különböző irodalmi és tudományos társaságoknak: 1896-ban a Dante-fordításért a Milánói Tudományos és Irodalmi Akadémia tiszteletbeli tagjává választotta; 1898: Petőfi Társaság és Magyar Természettudományi Társulat; 1903: Kisfaludy Társaság; 1910: Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 1920-tól tiszteletbeli tagja; 1918: Vörösmarty Akadémia; a Budapest Otthon Kör tiszteletbeli elnöke; 1919: Magyar Írók Nemzeti Szövetségének díszelnöke.

A századforduló irodalmának szellemi vezérei elismeréssel szóltak egri éve alatti munkásságáról, sőt csábították a Nyugat szerkesztőgárdájába. Ady a magyar Dickensnek nevezte, mások a magyar Tolsztojt látták benne.

Azt, hogy mennyire nem élt remeteéletet, az is bizonyítja, hogy bár gyenge fizikumú, beteges ember volt, járta a természetet, az Eger és Buda környéki dombokat, hegyeket, botanizálóként nagy herbáriumot állított össze, gyűjtötte, sőt mikroszkóp alatt tanulmányozta a környék ízeltlábú-faunáját, birtokán háromholdas botanikus kertet alakított ki.

Azt, hogy mikor vette fel a Gárdonyi nevet, életrajzíróinak nem sikerült egyértelműen megállapítani. Gárdonyi Z. Géza néven először 1881. május 5-én a *Fülfentőben* megjelent humoreszkjét közölte. Elsőszülött gyermekét, Sándort 1887-ben már a Gárdonyi családnévre íratta be. Egyes kutatók szerint az 1890-es évektől tüntette fel művei fejlécén ezt a nevet, de hivatalosan csak az Egerbe költözése évétől (1897) viselte.

Pedagógiai nézetei

Gárdonyi nem hagyott összefüggő pedagógiai munkát az utókorra, de négyéves tanítói munkássága alatt alkalma volt alaposan megismerni a magyarországi népoktatás helyzetét, közvetlen tapasztalatai, élményei voltak, úgymond „saját bőrén” érezhette hibáit, így hát a rá jellemző kritikai szemléletmóddal újságíróként és szépíróként, annak mondhatni mindenik területével, elvi és gyakorlati kérdésével, problémáival kapcsolatban kifejtette meglátásait, javaslatait. Pedagógiai nézeteit főképp az általa 1886–1888 között szerkesztett és Győrben kiadott *Tanítóbarátban* jelentette meg, de a *Népművelésben*, valamint más, vidéki és fővárosi lapok hasábjain is publikált ilyen tárgyú cikkeket.

A **népoktatás** – elemi iskola – irányába folytatott **iskolapolitika** kérdésében az eötvösi vonal elkötelezett híve volt. Az 1868. évi, 38-as számú, Eötvös-féle népoktatási törvény előírásainak maradéktalan betartásáért szállt síkra. Ugyanakkor élesen bírálta az Eötvös halála után a vallás-és közoktatásügyi tárca élére került Trefort Ágoston, majd az őt követő Csáky Albin iskolapolitikáját. Gárdonyi az **elemi iskolát tartotta az egész oktatás alappillérenek**, ezért úgy látta, hogy mikor Trefort más iskolafokokozatok és iskolatípusok fejlesztését annak rovására teszi, „**fundamentum nélkül épít.**”

Gárdonyi világosan látta a dualizmus kora népoktatásának **tartalmi hibáit is**: nem szolgálja kellőképpen a gyakorlati életre való felkészítést; nem a tanulók gondolkodását fejleszti, hanem számukra a nehezen felfogható vagy éppen felfoghatatlan ismeretekkel próbálják teletömni a fejüket. A klérus túlzottan beavatkozik a tananyagba, holott általa az oktatás centrumába helyezett

tantárgyak egy részét – pl. a katekizmust, szertartást – nem lehet kellőképpen a gyermeki értelem felől megközelíteni. De a szerinte német szabású tanterv többi tantárgyának a többsége sem képes igazán felkelteni a tanulók érdeklődését. Az 1906-ban *Új szántás, új vetés* címen megjelent cikksorozatában a tanterv által előírt magyar nyelvtant „hasztalan szabályok halmazá”-nak, a történelmet „királyok névsorá”-nak, a földrajzot a „városnevek és lakószámok halmazá”-nak, a természetrajzot „állatok alaki jegyei száraz gyűjteményé”-nek tartotta. Olyan tantervet sürgetett, amely a tanulók „maga ereje” szerinti fejlődését biztosítja. Ez utóbbival kapcsolatban szükségesnek tartjuk megjegyezni: nem tudjuk, ismerte-e Rousseau „belső önkifejlés” elméletét, de ez a gondolat mintha annak egy késői visszhangja lenne.

A népoktatás egyik legnagyobb hibájának a túlzott *oktatás centrikusságát* tekintette. Hangsúlyozta az *oktatás és a nevelés egységének* a fontosságát. Hitt a nevelés erejében. A gyermeki lélek alapos ismeretéből fakadóan felrótta az elemi iskolának, hogy a tanulókat nem érik elegendő nevelő hatások, holott ekkor a legfogékonyabbak ezek iránt, ezért itt kellene megalapozni személyiségük alakulását.

Bár írásaiban nem találni erre konkrét utalást, de feltételezésünk szerint ismerte a neveléstörténetben „**új iskola**” gyűjtőnéven a 19. század végén és a 20. század elején kialakult pedagógiai irányzat fő áramlatait – a *személyiségpedagógiát*, az *élménypedagógiát* és a legerőteljesebben ható *reformpedagógiát*. (Fő képviselője Európában a belga Ovide Decroly, az olasz Maria Montessori, az Amerikai Egyesült Államokban John Dewey volt.) Erre főképp abból következtethetünk, ahogyan a gyermek helyét, a vele való bánásmódot, az oktatás-nevelés viszonyát és az iskolában alkalmazandó módszereket látta.

Az iskola munkáját a *gyermek érdeke szempontjából* vizsgálta. Hangsúlyozta, hogy az iskola csak akkor lehet eredményes, ha a tartalom, a módszerek és a belső rendje egyaránt megfelel a gyermek életkori sajátosságainak és jövőbeli életének. Elítélte a korabeli iskola zord, a gyermekek kedvét sorvasztó légkörét, és új tartalmú, humanista szellemű iskola létrehozását sürgette.

Különösen sokat foglalkozott az oktatásban alkalmazott **módszerekkel**, rámutatva azok sivárságára, egysíkúságára, merevségére. Hangsúlyozta, hogy a gyermek természetes igénye a *játék*, a *mozgás*. Az órákig padba szorított, mozdulatlanagra kényszerített gyermekeket „kis gályarabok”-nak nevezte. Véleménye szerint az egész elemi iskolai tanítási mód elvetendő, *új, cselekvésen, játékon, a gyermek gondolkodását, képzeletét megmozgató, és az egyéni sajátosságokat figyelembe vevő,*

– mai terminológiát használva: *individualizált* – az ismeretszerzésre motiváló módszereket – eljárásokat kell bevezetni. Amint korábban már említettük tanító korában ennek igyekezett is megfelelni: például a hivatalosan elfogadott unalmas módszer helyett játékosan tanította az írást-olvasást. *Helytelenítette a túlzottan verbális, ismeretközlő tanítást.* Helyette a *szemléltetésen, a gyermek cselekedtetésén alapuló, gondolkodásukat fejlesztő módszerek* bevezetését szorgalmazta. Felismerte annak szükségességét, hogy *a gyermeket meg kell tanítani tanulni, aki pedig tanulási nehezségekkel küszködik, megkeresni annak okát.*

Gárdonyit a gyermek iránti mélységes szeretet és tisztelet jellemezte. Ennek szellemében a nevelési-fegyelmezési módszerekből elvetette az erőszak minden formáját. Saját tanítói gyakorlatából kiindulva több novellájában szép példáját adta annak, hogy miként lehet nevelői szándékkal humánusan, pozitív tulajdonságokra alapozva fegyelmezni, vagy éppen büntetni. Elegendő, ha *Az én falum* című kötetéből elolvassuk a *Büntárgyalás, A hópehely, Az ablak* című írásokat.

Gárdonyi írásaiban kifejtette nézetét a **nevelés feladatairól** is. Legfontosabb célnak és feladatnak a „lélek fejlesztését” és a „szív nemesítését” tekintette. Annyira hitt a nevelés erejében, minden gyermek nevelhetőségében, hogy tőle várta a társadalom jobbra, igazságosabbá, emberibbé válását. Mint korábban már említettük, *az oktató iskolával szemben, a nevelő iskola híve volt.*

Az **értelmi nevelést** mai szemmel nézve is korszerűen értelmezte, amikor alapvető feladatának a **gondolkodás fejlesztését** tekintette. Az *Írók és iskola* című jegyzetében azért bírálta az iskolát, mert véleménye szerint azáltal, hogy „folyton-folyvást a mások gondolatait tömi a gyermekek agyába, elfojtja benne a külön gondolkodásra való képességet” – tehát mai terminológiával élve a *formatív nevelés* híve volt. A gyors, logikus gondolkodás, a figyelem, a helyzetfelismerő képesség fejlesztése céljából javasolta a sakk tanításának a bevezetését. (Említettük már, hogy Gárdonyi aktív sakkozó volt.)

Attól a céltől vezérelve, hogy megszerettesse a gyermekekkel – ifjakkal az olvasást és könnyebbé tegye az önálló ismeretszerzést, értelmük fejlesztését, íróként érdekes történeteket, tündérmeséket, állatmeséket írt számukra, amelyek különböző újságokban jelentek meg. Az **erkölcsi nevelésben a humanizmusra nevelést** tartotta elsődleges feladatnak. Naplójába 1906. március 6-án ezt jegyezte be: „Az iskolai tudományok között az élet legértékesebb tudománya az emberszeretet.” Az erkölcsi nevelés másik fontos feladatáknak a **hazafias nevelést** jelölte meg. Ehhez kívánt hozzájárulni történelmi regényeivel

(*Egri csillagok, A láthatatlan ember*) és a gyermekeknek szánt, nemzeti múltunk legfontosabb eseményeit bemutató két kötetével, az 1903-ban írt *Emlékezetes napok a magyar történelemből* cíművel és az élete vége felé írt *Magyar dicsőséggel*. Gárdonyi élete végéig hű maradt 1848–49 szelleméhez, eszmeiségéhez. Példaképe a forradalom és szabadságharc ügyének elkötelezett, érte nagy áldozatokat vállaló édesapja volt. A családi élmények mind tanítói működése, mind pedig újságíró és író korában döntő hatással voltak hazafiságára.

Felismerte az **esztétikai nevelés** jelentőségét is. Több írásában hangsúlyozta, hogy a műalkotásokat csak a kellő esztétikai ízléssel rendelkezők tudják értékelni, befogadni. Ehhez viszont az kell, hogy esztétikai szempontból is valóban értékes alkotások kerüljenek a gyermekek-ifjak kezébe. Fontosnak tartotta, hogy az oktatás különböző eszközei, tankönyvek, szemléltető eszközök, képek, az egész iskolai környezet, a tanterem berendezése, az iskola környéke szolgálja a tanulók szépérzékének fejlesztését. Az esztétikai nevelésben különösen fontos szerepet tulajdonított az ének, a hangszer, a rajz, a festés és a faragás tanításának. Hangsúlyozta a gyakorlás fontosságát, ezért a *Mindentudó* könyvében ezek az önálló (tanító nélküli) tanulásnak a módjáról is kívánt írni.

Az esztétikai nevelés, nézetei szerint nem korlátozódhat csupán az iskolára, hanem át kell hogy fogja az egész társadalmat. Ezért fontos szerepet tulajdonított a *népművészet felkarolásának*: ének, hangszer, színjátszás, kerámia, faragás stb. Szóvá tette, hogy a tehetséges népművészek elvesznek. Javasolta a művészi értékű népi alkotások összegyűjtését, és a megfelelő helyen való kiállítását, tárolását.

Gárdonyi pedagógiai nézetei közt – részben a saját negatív példájából kiindulva (gyenge fizikum, betegség) – fontos helyet foglal el a **testi nevelés**. Heylesen látta meg, hogy a gyermek csak a *lelki, szellemi és testi képességek harmonikus fejlesztése* mellett formálódhat teljes értékű emberré. Kemény kritikával illette a korabeli iskolát, amely a gyermekeket a padhoz láncolva, mozdulatlanságra kényszerítette hosszú órákon át, meggátolva ez által természetes mozgásigényének érvényesítését, amely pedig hozzájárulna a szellemi felfrissülésükhöz, és ez által a könnyebb tanuláshoz is. *A modern embersanyarító intézetek* című cikkében így fakad ki: „A jajkiáltás újra elhangzott: az iskolák elsatnyítják gyermekeinket! (...) rövidlátóvá, púposná vagy görbe gerincűvé silányítják.” A rövid életkort, a betegségekkel szembeni gyenge ellenálló képességet a kellő testedzés hiányának tulajdonítja, ugyanakkor felhívja a figyelmet a *belyes táplálkozás* fontosságára. *A mi kis ébeseink* című cikkében mélységes együttérzéssel ír az éhez

gyermekéről, akiknek siralmas helyzetéért a kormányt és az egész társadalmat súlyos felelősséggel vádolja. „Az egész társadalmat fel kellene forgatni, ha azt akarnók, hogy éhezők ne legyenek.” Világosan látta a *család szerepét* is a testi nevelésben. Felszólította őket, hogy gyermekeik számára adjanak minél több lehetőséget a testi fejlődést előmozdító játéokra. Rámutatott annak a nézetnek a helytelenségére, amely szerint az ugrabugráló, mozgékony gyermekek „roszszak”, ezért meg kell fékezni őket. Az ilyen szülőket okatlanoknak és szívteleneknek nevezte, akik saját gyermekeik „gyilkosai”. Az egészséges, testi és szellemi munkára egyaránt alkalmas társadalom kialakulását az iskola és a család együtt alapozhatja meg.

Gárdonyi pedagógiai tárgyú írásaiban sokat foglalkozott a **néptanítók helyzetével**, hiszen erről közvetlen – keserű – tapasztalatai voltak.

A tanítót a népoktatás, népművelés kulcsszereplőjének tartotta, ezért élete végéig következetesen kiállt helyzetük méltányos rendezéséért. Több művében, illetve újságcikkében bemutatta méltánytalan helyzetüket, együttérzését fejezte ki kiszolgáltatottságuk miatt, elegendő, ha csak *A lámpás* című regényére vagy *Az én falum* című novellás kötetére vagy a különböző lapokban megjelent írsaira gondolunk. Eötvös iskolapolitikájának híveként bírálta Trefort Ágoston és Csáky Albin minisztereket, mert tapasztalatai alapján meg volt győződve arról, hogy egyre jobban elsikkadnak az 1868. évi népiskolai törvény előírásai, s emiatt nem történik lényegesen kedvező változás a tanítók helyzetén: továbbra is az anyagi nyomor, az alacsony társadalmi megbecsültség az osztályrészük, a szellemi munkát végzők perifériáján állnak. Legsürgősebb teendőnek a tanítók fizetésének a felemelését és a tisztességes nyugdíj biztosítását tekintette. Hasonlóképpen bírálta az egyház túlkapásait, túlzott beavatkozását a tanító munkájába. Mindezek mellett – Eötvöshöz hasonlóan – nem hallgatta el azt sem, hogy a tanítók jelentős részének nem megfelelő a szakmai-pedagógiai felkészültsége, az általános műveltsége és a hivatástudata. Felhívta a tanítók figyelmét arra, hogy az oklevél megszerzésével a tanulásuk nem fejeződött be, hogy csak az állandó *önképzéssel* szerezhetik meg az eredményes munkájukhoz elengedhetetlenül szükséges pedagógiai tudást és széles körű műveltséget. Hangsúlyozta, hogy a tanítókat ilyen irányú törekvésükben az államnak is kell támogatnia, meg kell teremtenie hozzá a feltételeket, hiszen a *jó tanító nemzeti érdek*. Ezt szolgálná az általa javasolt „hivatali fokozatok” felállítása. Ez azt jelentette volna, hogy a kiváló tanítók megfelelő szakvizsga letétele után vagy addigi munkájuk elismeréseként különböző fokozatokba nyerhettek volna besorolást: igazgatótanító,

polgári iskolai tanító, képzőintézeti gyakorló iskolai tanító, járási, megyei tanfelügyelő. Lapjában, a *Tanítóbarát*nak az első, programadó cikkében hangsúlyozta, hogy a lap a tanítók szellemi emelkedésében is segédkezet kíván nyújtani, emellett vissza-visszatérő gondolata volt a „buzgó tanító” igénye. A *legnagyobb tövis* című cikkében szenvedélyes hangon lelkesítette a tanítókat a hivatástudatból, egyszerűzetből fakadó munkavégzésre. A lapjában lehetőséget biztosított a tanítóknak, hogy tárják az ország nyilvánossága elé problémáikat, panaszaikat. Különösen a községi és felekezeti iskolákból érkeztek megdöbbenő beszámolók. A tanítók helyzetének jobbítása céljából 1886-ban szervező-mozgósító munkába kezdett: a nagyobb fővárosi lapok útján felhívással fordult az ország tanítóihoz, amelyben megfogalmazta fő követeléseiket. A felhívást a *Tanítóbarát*ban is közzétette, és megvitátás, újabb javaslatok tétele céljából elküldte az ország összes tantestületének. Érdekeik védelmében, követeléseik kiharcolásáért így akarta egy zászló alá toborozni az ország tanítótársadalmát. A halálának tizedik évfordulójára kiadott, *Az egri remete* című kötetben az egyik cikkíró méltán nevezte „a tanítók tanítója”-nak.

Gárdonyi a **népoktatás szervezeti kérdéseivel** kapcsolatban is kifejtette meglátásait. Bírálta a felügyelet megszervezését amiatt, hogy a tanítók munkáját nem szakemberek, hanem laikusok ellenőrzik. Követelte, hogy *tanfelügyelő csak tanítói képesítéssel* és megfelelő tapasztalattal rendelkező tanító lehessen.

Továbbá szükségesnek tartotta *az iskolaszéki intézmény reformját*. Véleménye szerint ennek hatásköre csak az iskola anyagi viszonyaira kellene hogy kiterjedjen, meg kell vonni tőle a tanítók feletti felügyelet és bíraskodás jogát.

Mivel a tanítóképző intézetek már négy évfolyamúak voltak, úgy tartotta volna méltányosnak, ha az általuk kibocsátott oklevél egyenértékű lenne az érettségi bizonyítvánnyal.

Amint a bevezetőben említettük, Gárdonyi nem hagyott összefüggő pedagógiai művet hátra, de a fentiekből világosan kitűnik egyrészt az, hogy az oktató-nevelő munkát szívügyének tekintette, főképp a népoktatásnak minden szegmentumát széles összefüggésekben és távlataiban vizsgálta, másrészt a bírálat mellett, korszerű, konkrét kezdeményezései, javaslatai is voltak a hibák orvoslására, a színvonal emelésére. Pedagógiai nézetei a magyar neveléstörténet értékes részét képezik.

Forrásmunkák

Gárdonyi Géza pedagógiai munkásságát és nézeteit a magyar neveléstörténet-kutatás alaposan feldolgozta. Az ilyen tárgyú munkák közül kiemelkedik **Hegedűs András**: *Magyar írók pedagógiai nézetei* című kiváló műve, amelyet alapforrásként használtunk. Ezen kívül szükségesnek tartjuk megnevezni a következőket:

Berencz János: *Pedagógiai problémák Gárdonyi az én falum című művében*. Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve, 1957.

Berencz János: Vázlat Gárdonyi műveinek pedagógiai vonásairól. In *Emlékkönyv Gárdonyi Géza születésének századik évfordulójára*. Eger, 1963.

Fináczy Ernő: Elnöki megnyitó. Felolvasó ülés, 1922. november 18. *Magyar Pedagógia*, 189–191. p.

Gárdonyi József: *Az élő Gárdonyi*. Dante-kiadás, 1934.

Hegedűs András: *Gárdonyi, a néptanító*. Budapest, 1962, Tankönyvkiadó.

Hegedűs András: Gárdonyi Géza és a gyermek. *Köznevelés*, 1963, 15. p.

Hegedűs András: *Magyar írók pedagógiai nézetei*. Budapest, 1976, Tankönyvkiadó.

Juhász Gyula: Gárdonyiról. *Délmagyarország*, Szeged, 1919. május 9.

Kelemen Ferenc: *Gárdonyi nevelői személyisége az Én falum tükrében*. Makó, 1929.

Mezei József: Gárdonyi pszichologizmusa. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1964, 449–456. p.

Móra László: *Gárdonyi a tanítók tanítója. Az egri remete*. Budapest, 1932.

Wikipédia: wikipedia.org/wiki/Gárdonyi_Géza